

Visie op het vak taal/Nederlands voor Curriculum.nu

Ton Hendrix en Wilma van der Westen

Utrecht, januari 2018

i.o.v. het Sectiebestuur Nederlands van Levende Talen

Visie op het vak taal/Nederlands voor Curriculum.nu

Inhoud

Vooraf	3
A Duurzaam taalonderwijs	4
1 Functies van taal	
1a Persoons- en identiteitsvormende functie	
1b Socialiserende functie: deelname als wereldburger aan de lerende samenleving	
1c Kwalificerende functie: voorbereiding op beroep en/of studie	
1d Conceptualiserende functie: de rol van taal in denken en leren	
2 Positieve taalattitude	
3 Rechtdoen aan diverse (talige en culturele) achtergronden	
B Karakteristiek van het huidige schoolvak	6
1 Kernvak Nederlands	
2 Kanttekeningen bij het bestaande curriculum	
C Karakteristiek van het toekomstig taalonderwijs	7
1 Taalonderwijs Nederlands omvormen naar taalonderwijs in een meertalige context	
2 Taalontwikkelen vakonderwijs in de beroepskolom	
3 Inspelen op de veranderende positie van taal en talen	
4 Samenhang in taalvaardigheden en taakgericht taalonderwijs	
5 Bijdragen aan digitale geletterdheid	
Besluit	10
Bijlagen	
Bijlage 1	Meer weten?
Bijlage 2	Verantwoording
Bijlage 3	Literatuur

Het vak taal/Nederlands in Curriculum.nu

Visiedocument van het Sectiebestuur Nederlands van de Vereniging van Leraren in de Levende Talen

Met dit visiedocument geeft de vakvereniging uitvoering aan de opdracht van de staatssecretaris (Kamerbrief Tweede Kamer, vergaderjaar 2016–2017, 31 293, nr. 376).

Vooraf

De visiedocumenten van de vakverenigingen vormen voor de ontwikkelteams het vertrekpunt voor het ontwerpen van bouwstenen voor het curriculum. De sectie Nederlands van Levende Talen (SBN) geeft in dit stuk de visie op het leergebied taal/Nederlands en de rol van taal in en voor het leren. Dit visiestuk moet vooral niet gezien worden als een blauwdruk voor het werk van de ontwikkelteams of als een raamwerk voor leerplannen, maar eerder als richtsnoer voor het uitzetten van piketpaaltjes.

Het SBN vertrekt vanuit een visie voor het gehele vakgebied, en raakt dus *alle* onderwijssectoren waarin taal/Nederlands een plaats heeft: van de vroegschoolse periode waar de vroege taalontwikkeling gestimuleerd en begeleid wordt en de eerste stappen worden gezet op het terrein van ontlukende geletterdheid, in de voor- en vroegschoolse educatie (vve), tot aan het middelbaar en hoger beroepsonderwijs (mbo, hbo) en wetenschappelijk onderwijs (w.o.).

De beperkte reikwijdte van deze curriculumherziening, die zich alleen richt op het primair (p.o.) en het voortgezet onderwijs (v.o.), vindt het SBN niet efficiënt en onlogisch. De schoolloopbaan van leerlingen – en daarmee het leerproces – is in de realiteit minder eensoortig en lineair van karakter. Allereerst doordat schoolloopbanen steeds vaker worden onderbroken door de zij-instroom vanuit Nt2-onderwijs of na een tijdelijk verblijf in het buitenland, door een overstap naar een andere onderwijstaal, door een overstap van a.v.o. naar beroepsonderwijs of van vmbo gl en tl naar havo). Ten tweede faciliteert vmbo gl en tl weliswaar een overstap naar het havo, maar leidt het voornamelijk op tot het mbo, dat buiten deze herziening valt. Tot slot worden alle leerlingen uiteindelijk, of dat nu is via het (v)mbo, hbo of wo, opgeleid voor dezelfde maatschappij. Via welke weg ook, vanuit het kernvak taal/Nederlands zullen leerlingen/studenten hiervoor in voldoende mate toegerust moeten worden.

Het SBN richt zich al enkele jaren op meer onderwijssectoren dan alleen het v.o. Hoewel ook relaties/leden uit het p.o. aan de klankbordgroep hebben deelgenomen, zijn we ons als auteurs ervan bewust dat het p.o. in de uitwerking van de visie onderbelicht blijft.

Tijdens het schrijven van dit visiestuk is er nauw samengewerkt met de collega-schrijvers van het visiedocument van Engels/moderne vreemde talen: de dwarsverbanden zijn benoemd en waar sprake is van overlap of raakvlakken is gepoogd tot een eensluidende visie te komen. We pleiten voor eenzelfde ontmoeting met de docentenontwikkelteams van Kunst & Cultuur, Burgerschap, Mens & Maatschappijvakken en Digitale geletterdheid om onderling gemeenschappelijke delen of aspecten van het aanpalende leergebied te vergelijken.

In ons visiedocument van 2015 (Sectie Nederlands van Levende Talen 2015), als reactie op het conceptrapport van Platform 2032, geven we de noodzaak én de urgentie aan van een grondige herziening van het schoolvak Nederlands. Een tweetal punten hieruit zijn tekenend voor de visie van SBN:

1. Van onderwijs in Nederlands als moedertaal naar Nederlands in een meertalige context

Het is al langere tijd niet meer vanzelfsprekend te spreken van onderwijs in Nederlands als onderwijs in de moedertaal. In het vmbo, mbo en hbo is er overduidelijk sprake van onderwijs aan steeds meer meertalige leerlingen. Nu nog is dat minder zichtbaar in het havo en vwo, maar dat is een kwestie van tijd. Docenten die betrokken zijn bij het onderwijs in Nederlands moeten aantoonbaar bekwaam zijn in het op gang brengen en houden van taalverwervingsprocessen en deze optimaal kunnen begeleiden.

2. Ontwikkelen van een (taal)leerlijn voor de beroepsgerichte opleidingen van vmbo, mbo en hbo

Het beroepsgerichte onderwijs vraagt om een curriculum dat toegespitst is op de professionele taalvaardigheid, waarbij persoonsvorming en burgerschap zeker niet uit het oog mogen verdwijnen. Voor de beroepsgerichte taalvaardigheid en het optimaliseren van taal om te leren (interactie; leer- en reflectieverslagen; luisteren en tegelijkertijd aantekeningen maken) is het nodig dat leraren van taal- en

beroepsgericht onderwijs intensief samenwerken. Een taalbeleid van de hele instelling, met hierin de visie en algemene uitgangspunten en een eigen uitwerking per opleiding is hiervoor de ruggensteun.

De taak van het (taal)onderwijs is een bijdrage leveren aan de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen, hen voorbereiden op een vervolgopleiding en hun deelname aan de maatschappij als beroepsbeoefenaar en (wereld)burger. Een goede taalbeheersing en uitdrukkingsvaardigheid blijft daarbij onbetwist van groot belang voor alle leerlingen.

Vier kernelementen van taalonderwijs in de visie van de Sectie Nederlands van Levende Talen

De vier kernelementen van de visie van SBN zijn:

- (1) duurzaam taalonderwijs, dat steunt op drie pijlers: taalonderwijs draagt bij aan persoons- en identiteitsontwikkeling, bereidt voor op deelname als (wereld)burger aan de samenleving (socialiseren) en bereidt voor op een beroep of studie in het hoger onderwijs (kwalificeren);
- (2) de sleutelrol van taal in het leren (de conceptualiserende functie van taal). Het Nederlands speelt een rol in alle andere vakken waarin Nederlands de onderwijsvoertaal is: in de opbouw van kennis, in de cognitieve ontwikkeling en in de interactie bij het leren (praten/schrijven om te leren).
- (3) een positieve taalattitude, die idealiter berust op een stevig samenspel tussen kennis van/over taal, vaardig zijn in taal en positief-kritisch ontvankelijk zijn voor de taal van anderen;
- (4) multicultureel taalonderwijs dat recht doet aan de diverse (talige en culturele) achtergronden van alle leerlingen in een klas. Dit kan door taalonderwijs vorm te geven vanuit een meertalig perspectief.

A Duurzaam Taalonderwijs

(1) Functies van taal

1a Persoons- en identiteitsvormende functie

Taal speelt een belangrijke rol in de persoons- en identiteitsontwikkeling: via taal worden persoonlijke kennisstructuren opgebouwd, wordt gecommuniceerd met anderen, worden imaginaire werelden opgebouwd en krijgen emoties en affecties gestalte. Literatuur (beginnend in de voor- en vroegschoolse educatie (vve) met activiteiten ontluikende geletterdheid en de leesbevordering in de p.o.-periode) draagt in belangrijke mate bij aan deze persoons- en identiteitsontwikkeling en verdient daarom een belangrijke plaats binnen het vak taal/Nederlands: lezers leven zich in in de wereld van een ander wat met het oog op de pluriforme samenleving een onontbeerlijke eigenschap is. Het-literaire werk, of het nu gaat om de digitale of papieren variant, is voor een deel van de leerlingen een minder aantrekkelijke vorm om in aanraking te komen met verhalen (ontlezing en leesmidding). Toch blijft de roman nog steeds onovertroffen voor het prikkelen van de fantasie, het uitbreiden van woordenschat, opdoen van algemene kennis, het bieden van een mogelijkheid tot inleving en het verwerven van nieuwe inzichten en ideeën. In de huidige hypermediale tijd zijn er nieuwe literaire genres ontstaan: raps, beeldtaal, satirische websites, strips (manga, animé), vlogs, literaire games, etc. waarin woord en beeld (vaak gepaard met muziek en beweging) samengaan en elkaar versterken. De interactie hierover met anderen combineert de persoons- en identiteitsvormende functie met de socialiserende functie van taal wat van cruciaal belang is voor het bepalen van (een) positie in de maatschappij.

1b Socialiserende functie: deelname als (wereld)burger aan de lerende samenleving

De huidige wereld, met enerzijds grote migratiestromen en toenemende globalisering/internationalisering en anderzijds digitalisering, met toenemend gebruik van social media, nieuwe media en robotica, zorgt voor een voortdurende verandering. De moderne samenleving vraagt om burgers die zich flexibel kunnen aanpassen aan steeds nieuwe omstandigheden. Steeds veranderende beroepskwalificaties vragen om een levenlang leren: via formele bij-, na- en herscholing en door een lerende en onderzoekende houding (informeel leren).

Taalvaardigheid is daarbij een cruciale voorwaarde. Die taalvaardigheid zal zich niet beperken tot één taal, maar in ieder geval op tweetaligheid moeten berusten, waarbij het Engels als lingua franca in de wereld een belangrijke rol inneemt. Burgers en professionals worden geacht steeds meer wendbaar en weerbaar te zijn.

1c Kwalificerende functie: voorbereiding op beroep en/of studie

Een zich steeds sneller ontwikkelende en steeds diverser en complexer wordende samenleving roept voortdurend nieuwe vragen op waarvoor creatieve en/of nieuwe antwoorden nodig zijn. Hiervoor moet de leerling taalcompetent zijn. In de omschrijving van de Taalunie betekent dit dat de leerling in authentieke situaties doelgericht kan omgaan met (functionele) taal en daarvoor de nodige kennis, vaardigheden en

attitudes ontwikkelt. Iemand die taalcompetent is kan als autonome taalleerder zelfstandig zijn doelen stellen en inhoud bepalen, leermiddelen en technieken kiezen en de voortgang van het leerproces bewaken.

In het beroepsonderwijs (mbo, hbo) komt meer en meer plaats voor hybride leeromgevingen, waarin leren op de werkplek en leren in de schoolse context gecombineerd worden: niet óf theorie óf praktijk, maar het integreren van beide tot passende mengvormen. Ook het v.o. kan zijn voordeel doen met hybride leren: onderdelen als maatschappelijke stage en het werken aan onderzoeks- of ontwerp opdrachten van bedrijven (bijvoorbeeld in het technasium) lenen zich hier bij uitstek voor maar staan nog vaak los van het schoolse onderwijs. Hybride leren is bij uitstek geschikt voor het verwerven en oefenen van taalvaardigheid in het vmbo. Door een nauwe samenwerking tussen de bovenbouw van havo en vwo en het hoger onderwijs (hbo en wo) gecombineerd met gepersonaliseerd leren kan een geleidelijke overgang van v.o. naar de vervolgopleiding gestalte krijgen: leerlingen kunnen (bepaalde) onderdelen van het vervolgonderwijs al volgen, terwijl zij tegelijkertijd nog onderdelen van het vo afronden. Enkele vakonderdelen kunnen door universitair of hbo-docenten gedoceerd worden in het vo.

1d Conceptualiserende functie: de rol van taal in denken en leren

Om de sleutelrol van taal in het leren optimaal te benutten is samenwerking tussen docenten Nederlands en de zaakvakdocenten cruciaal. Leerlingen zijn ontzettend goed in het optrekken van muurtjes tussen de verschillende vakken en wat bij Nederlands wordt geleerd over bijvoorbeeld tekststructuur, signaal- en verwijswaarden, argumentatievaardigheden, schrijfstrategieën, samenvatten en overkoepelen (benoemen of thematiseren), wordt lang niet altijd toegepast bij teksten binnen andere vakken. Daarin ligt een taak voor het gehele team, vanuit een alomvattend, vakoverstijgend en concreet uitgewerkt taalbeleid.

(2) Positieve taalattitude

Een curriculum van het vak taal/Nederlands zorgt ervoor dat kinderen, leerlingen en studenten plezier krijgen in taal en literatuur. Kennis over taal, literatuur en taalverwerving is van betekenis in het oordelen over taal- en cultuurkwesties. Reflectie op eigen taalgebruik en taalgedrag, gevoed door kennis (linguïstische kennis en bewustzijn) draagt bij aan inzicht in de eigen taalgroei en culturele ontwikkeling, maakt duidelijk wat nog geleerd moet worden en geeft handvatten voor de verdere ontwikkeling. Op deze wijze wordt de leerling eigenaar van het eigen leerproces. Wie geleerd heeft open te staan voor de aard, de mogelijkheden en de schoonheid van taal, zal zich in het eigen taalgebruik daar ook op toeleggen. De ontwikkeling naar een positieve attitude jegens (de Nederlandse) taal is en blijft een belangrijke doelstelling.

(3) Rechtdoen aan diverse (talige en culturele) achtergronden

Een herijking van het schoolvak om daarmee recht te doen aan leerlingen met een diverse (taal)achtergrond vraagt om een heroverweging van inhoud en aanpak. Moedertaalonderwijs kan uitgaan van een al grotendeels buitenschools verworven taalvaardigheid en de aanwezigheid van een bepaald taalgevoel. Dergelijke vanzelfsprekendheden die zijn verbonden aan een eentalig of moedertaalperspectief moeten kritisch tegen het licht worden gehouden. Een nauwere aansluiting van het vak taal/Nederlands bij Nt2-onderwijs en onderwijs in moderne vreemde talen zou voor veel leerlingen in de voor- en vroegschoolse educatie, het basisonderwijs, voortgezet en voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs al winst opleveren. Leraren Nederlands moeten les kunnen geven in een meertalige context: *alle* leerlingen hebben een belang bij een goede taalbeheersing en uitdrucksvaardigheid. Onderwijs aan leerlingen met een Nt2-startpositie moet uit de remediërende sfeer gehaald worden en ondergebracht worden in de kern van het curriculum. Het reguliere onderwijs moet voorbereid worden en toegerust zijn op de opname van beginnende taalleerders die na een adequate opvang met behulp van Nt2-onderwijs in het reguliere onderwijs instromen.

Door in het curriculumontwerpproces onderliggende verwachtingen, veronderstellingen en vooronderstellingen (taal, cultuur én inhoud) te expliciteren én deze vervolgens een plaats te geven in het curriculum zelf, kan het curriculum bijdragen aan gemeenschappelijkheid en kansengelijkheid. Het vak taal/Nederlands in het nieuw te ontwikkelen curriculum moet ruimte maken voor het *verwerven* van de Nederlandse taal en zorgen voor een gemeenschappelijk vertrekpunt (wat betreft taal, cultuur én inhoudskennis), o.a. door ruimte te bieden voor leren van en met elkaar. Het curriculum moet alle leerlingen een eerlijke kans bieden en hen niet afrekenen op wat zij niet kunnen of (kunnen) weten. Daarom moet geborgd zijn dat leerlingen voldoende input (talig, cultureel én inhoudelijk) aangereikt krijgen, dat zij daaraan veelvuldig blootgesteld worden ('exposure') en weten wat in bepaalde situaties van hen verwacht wordt. Een actieve inputverwerking, door middel van veel interactie (leren door te praten met elkaar) en (samenwerkend)

schrijvend leren, stelt leerlingen in staat de houding, kennis en vaardigheden te verwerven die zij nodig hebben én om de benodigde taal te verwerven.

Om het geleerde vervolgens te leren toepassen in nieuwe of andere situaties (met inbegrip van de andere vakken) zijn gerichte opdrachten of taken, voldoende ruimte en begeleiding nodig. De transfer moet nadrukkelijk deel uitmaken van het nieuwe curriculum: voor het taalbeleid van de hele school moeten hiervoor expliciete doelen geformuleerd worden.

B Karakteristiek van het huidige schoolvak

1 Kernvak Nederlands

Nederlands is, met Engels en rekenen/wiskunde, een kernvak. Het vak Nederlands heeft die status vooral wegens de eerder genoemde vier kernelementen: taalonderwijs is duurzaam, vervult de sleutelrol in de opbouw van kennis (inhoudelijk, communicatief en metacognitief), bevordert een positieve taalattitude, en is multicultureel van karakter. Deze cruciale positie van taal is al zichtbaar in de vve. In het primair onderwijs bestaat het leergebied taal om te beginnen uit de ontwikkeling van de mondelinge (luisteren en spreken) en de schriftelijke taalvaardigheden (ontluikende geletterdheid, daarna aanvankelijk en voortgezet (technisch) lezen en schrijven, en al spoedig uitwaaiend tot allerlei deelgebieden als begrijpend lezen en leesbevordering, stellen en spellen), grammatica en woordenschat. In het voortgezet onderwijs gaat het om het vak Nederlands in de eerder genoemde kernelementen inclusief het kwalificeren voor vervolgonderwijs, en in de beroepskolom om het vak taal/Nederlands met een sterke nadruk op het verwerven van professionele of beroepsgerichte taalvaardigheid. Een goede beheersing van de taalvaardigheden is van groot belang voor de persoonlijke ontwikkeling, voor het (schoolse) leren en voor het functioneren in het beroep en als burger. De noodzakelijke kennis om die vaardigheden te leren zijn opgenomen in allerlei documenten: kerndoelen, referentieniveaus, examenprogramma's en bijbehorende examensyllabi. Deze documenten vertrekken vanuit een visie op taal met omschreven kennis om taal te leren en te gebruiken. De kennis en vaardigheden zijn echter afzonderlijk beschreven, staan los van een context, en sluiten niet aan op concrete of persoonlijke doelen.

Literatuur (van babyboeken en prentenboeken, via kinder-, jeugd- of young adult literatuur tot volwassenen-literatuur) speelt een grote rol in de persoonlijkheidsontwikkeling en de kennismaking met andere culturen, waarden en normen en cultuur-historische kennis om literatuur te kunnen begrijpen.

2 Kanttekeningen bij het bestaande curriculum

Het merendeel van de docenten Nederlands vindt het vaardigheidsonderwijs van onbetwist belang: om helder te denken en te communiceren moeten jongeren leren zich helder en zorgvuldig uit te drukken, zowel mondeling als in korte, pakkende teksten (voor online doeleinden) als in langere, goed gestructureerde teksten. De maatschappij hecht er waarde aan dat leerlingen het Nederlands goed beheersen en goed kunnen formuleren. Docenten hebben kanttekeningen bij de wijze waarop dit vaardigheidsonderwijs in het bestaande curriculum is uitgewerkt. De bestaande praktijk van het taalonderwijs in het vwo, havo en vmbo wordt vooral bepaald door het gebruik van schoolboeken die de verschillende kennis- en (taal)vaardigheden opknippen in deelvakjes, waar die in de maatschappij geïntegreerd en in samenhang voorkomen. Deze versnippering leidt ertoe dat leerlingen de relatie met de realiteit niet zien: wat heb ik aan deze kennis of wat leer ik van deze oefening en waar en wanneer kan ik dit gebruiken?. Dit verkleint de kans dat zij het geleerde toepassen in nieuwe situaties of andere contexten (bijvoorbeeld samenvatten bij het vak geschiedenis).

Het huidige centraal examen voor havo en vwo versterkt dit verschijnsel. Het eindcijfer voor het vak Nederlands wordt voor 50% bepaald door een vorm van lezen die niet aansluit bij leesvaardigheid in de samenleving en het vervolgonderwijs, getoetst met geïsoleerde vragen, vaak zonder beroep op kritische reflectie en verwerking. Het terugslag-effect van dit leesvaardigheidsexamen op het onderwijs is groot. De toetsvorm bepaalt het leesonderwijs in sterke mate: docenten voelen de urgentie de leerlingen voor het kwalificerend examen een goede uitgangspositie te bieden, scholen concurreren met slagingspercentages en leerlingen willen oefenen voor het examen. Voor vmbo Nederlands geldt dat iets minder, omdat het lezen in het examen voor gt en tl meer gericht is op het begrijpen van de inhoud en de teksten in deze examens een functioneler karakter en doel hebben. In het vmbo-examen Nederlands is ook een onderdeel schrijven opgenomen. Het examen bb en kb kent nog een derde vaardigheid: kijken-luisteren.

Vooral de laatste jaren is er kritiek op het eindexamen Nederlands van havo en vwo hoorbaar van docenten, leerlingen, ouders en wetenschappers. Docenten vwo en havo wijzen op de dominante plaats die het

leesvaardigheidsexamen in het eindcijfer Nederlands inneemt. Er bestaat consensus om schrijfvaardigheid een groter gewicht toe te kennen, waarbij dan bijvoorbeeld wordt gedacht aan 25% voor schrijfvaardigheid (in het schoolexamen) en 25% voor leesvaardigheid.

Maar naast het verplichte lezen van een gering aantal literaire werken is er in die documenten voor havo en vwo slechts in zeer beperkte mate sprake van onderwijs in cultuurhistorie en literaire theorie. Hekkensluiser in de programma's is de kennis over taal, over eerstetaalverwerving, taalvariatie, taalhistorie etc. Voor letterkunde is in de genoemde documenten nog (conceptueel) ruimte beschikbaar, voor taalkundige kennis is er alleen een mogelijkheid in de marge voor de hiervoor gemotiveerde docent en leerling (die zijn profielwerkstuk over een taalkundig onderwerp zou kunnen schrijven).

In het a.v.o. wordt gezocht naar integratie van de taalvaardigheden in functionele en meer inhoudsgerichte taaltaken. Een deel van de docenten Nederlands van havo en vwo zoekt naar mogelijkheden om meer ruimte te maken voor de inhoudelijke kanten van het vak: de inzet van de vaardigheden voor het opdoen van kennis van taal en literatuur. De Meesterschapsteams van de universiteiten zien een onbalans tussen de vaardigheidstraining binnen het schoolvak Nederlands en de inhoud van de wetenschappelijke vakbeoefening op de universiteiten. Tegelijkertijd kiezen er te weinig leerlingen voor een toekomst als leraar Nederlands en dreigt er al spoedig een tekort aan neerlandici voor de klas. In het kader van oriëntatie op en kennismaking met mogelijke vervolgopleidingen zou zeker voor vwo een kennismaking met de universitaire neerlandistiek een voor de hand liggend perspectief kunnen zijn. Voor havisten geldt dit in mindere mate, omdat zij voorsorteren voor een beroepsopleiding in het hbo. Een oriëntatie op de inhoud en de taaltaken van een toekomstige hogere beroepsopleiding (gericht op de gekozen beroepsrichting) zou dan voor hen een uitdaging kunnen vormen.

Voor vmbo is er vooral discussie over het onderwijsaanbod voor de beroepsgerichte stromen bb en kb. Volgens een onderzoek van de NOS in november 2017 stroomde in schooljaar 2015/2016 gemiddeld 80% van de vmbo leerlingen door naar het mbo. Voor een aantal gl en tl leerlingen bestaat de mogelijkheid door te stromen naar zowel mbo als havo en is de kritiek op het algemeen vormende karakter van het referentiekader minder uitgesproken, maar zeker niet minder relevant.

C karakteristiek van het toekomstig taalonderwijs

1 Taalonderwijs Nederlands omvormen naar taalonderwijs in een meertalige context

Over tien jaar zal de Nederlandse taal in Nederland niets aan belang hebben ingeboet. Het maatschappelijk debat wordt in het Nederlands gevoerd, op de werkvloer is Nederlands in de meeste gevallen de voertaal. Voor een goede communicatie en genuanceerde ideeënuitswisseling is een goede beheersing van het Nederlands onontbeerlijk; het blijft de belangrijkste landstaal in Nederland en zal daarom ook over tien jaar een van de kernvakken in het onderwijs blijven. Een grote opgave blijft om het bestaande taalonderwijs Nederlands om te vormen tot taalonderwijs dat een antwoord biedt op de toenemende meertaligheid van leerlingen, opdat zij in staat zijn steeds complexere taaltaken uit te voeren, goed in te spelen op de digitalisering van de samenleving, voorbereid zijn op toenemende internationalisering en migratie en deel te nemen aan de permanent lerende samenleving. Het curriculum beschrijft ook de doelen voor en inhouden van een adequate Nt2-leerlijn voor leerlingen met een Nt2-startpositie. Het reguliere onderwijs is voorbereid op en toegerust voor de opname van deze beginnende taalleerders wanneer zij instromen.

De eerdergenoemde documenten (kerndoelen, referentieniveaus en examenprogramma's) bieden voor het taalonderwijs aan deze groep een belangrijke en zeker nog niet achterhaalde grondslag. Niettemin is het 'referentiekader taal' toe aan een kritische revisie. Een aantal van de gehanteerde termen vraagt om nadere verduidelijking, de onderlinge samenhang tussen de verschillende vaardigheden is onvoldoende transparant en ook de maatstaf van de opklimmende moeilijkheidsgraad van de verschillende niveaus is onvoldoende inzichtelijk. Voor veel docenten zijn de globaal beschreven kerndoelen te vrijblijvend geworden. In de examenprogramma's is, met uitzondering misschien van de kijk-luisteronderdelen voor bb, kb en mbo, geen enkel ICT-achtige oriëntatie bespeurbaar.

2 Taalontwikkeland onderwijs in alle vakken en alle onderwijssectoren

Wezenlijker nog zijn de vereisten voor het grote aantal leerlingen in de beroepskolom, voor wie andersoortige doelen met het oog op hun beroepspraktijk ontwikkeld moeten worden. Juist in deze onderwijssector zijn de gevolgen van toenemende migratie en internationalisering zichtbaar en zal het schoolvak Nederlands meer en meer moeten uitgaan vanuit het perspectief van onderwijs in het vak Nederlands voor meertalige of van huis uit anderstalige leerlingen.

Nederlands is in veel gevallen de instructietaal bij andere vakken in het primair en voortgezet onderwijs: taal is dan het instrument van het leren. In vakken waar de Nederlandse taal de instructietaal is, heeft de (vak)docent een duidelijke taak in het verzorgen van taalbewust, taalgericht of taalontwikkelen vakonderwijs. Hij kan taalontwikkelen lesgeven en motiveert zijn leerlingen in het taalontwikkelen leren. De leerling werkt vanuit een positieve (taal)leerattitude tijdens het onderwijs aan de ontwikkeling van de eigen taalleerdoelen en heeft voldoende kennis van taal en taalverwerving (linguïstische kennis en bewustzijn) om dit ook te kunnen doen). De uitwerking van deze cognitieve rol van taal in alle vakken vraagt om een breed gedragen "taalbeleid" van scholen: beargumenteerd kiezen van de instructietaal, begeleiding bij het proces van taalontwikkeling in alle vakken, extra ondersteuning waar en wanneer nodig. Vooral het leren en gebruik van Engels en Nederlands zullen goed op elkaar moeten worden afgestemd.

3 Inspelen op de veranderende positie van taal en talen

De toenemende complexiteit, superdiversiteit en meertaligheid in de maatschappij gaat gepaard met een veranderde en veranderende positie van talen. Engels evolueert tot lingua franca en heeft een positie verworven als taal van de wetenschap. Twee- of meertalig opvoeden wordt normaler, evenals anderstalige of tweetalige kinderopvang en onderwijs. Tweetalig onderwijs (t.t.o.) is in het primair onderwijs nog beginnend, maar staat in het voortgezet onderwijs al niet meer in de kinderschoenen. De mogelijkheden voor het volgen van volledig Engelstalig onderwijs nemen toe: internationaal onderwijs (o.a. Internationaal Baccalaureaat) en Engelstalige bachelor en masteropleidingen in het hoger onderwijs. Regionale taalvarianten en straattaal komen op, er treden veranderingen op in het taalsysteem (o.a. dominanter worden van het lidwoord de; uitspraak- en intonatieveranderingen) en het taalgebruik wordt informeler. Het Nederlands zal meer en meer gesproken worden door anderstaligen en meertaligen en van origine Nederlandssprekenden zullen ook meertaliger worden. Code switching en translanguaging zullen het taalgebruik drastisch veranderen. Door migratie en (tijdelijk) verblijf in het buitenland zullen mensen in hun leven meer en meer verschillende periodes kennen van gelijktijdige (simultane) meertaligheid en van opeenvolgende (sequentiële) meertaligheid. Iemand heeft dan niet langer één vaste dominante taal, omdat die in een mensenleven kan wisselen. Nu is nog niet duidelijk tot welke gevolgen dat zal leiden en wat dit vraagt van het taalonderwijs. De eerste verschijnselen zijn zichtbaar en vragen om een antwoord. Niet langer zal het doel zijn om een bepaald algemeen vaardigheidsniveau te behalen, maar om een hoog niveau in bepaalde voor het doel relevante repertoires te bereiken.

4 Samenhang in taalvaardigheden en taakgericht taalonderwijs

Taalvaardigheden moeten in het nieuwe curriculum meer in samenhang en in combinatie met elkaar aan bod komen. Lezen is niet zomaar lezen, maar lezen óm: om iets te weten te komen, om iets te leren, om ergens informatie uit te halen, om te verwerken in geschreven tekst of een mondelinge presentatie. Kennis van taal, taalverwerving, taalgebruik (waaronder ook registers), taalnormen, meertaligheid en taalvarianten vormen de basis van het linguïstisch bewustzijn dat leerlingen grip geeft op hun eigen leerproces, voor nu en ook voor de toekomst (leven lang leren). Kennis van en over taal krijgt betekenis, wanneer die voor de leerling functioneel is (maatwerk en 'just in time'), vanuit een concreet doel (doelgericht) en binnen of vanuit de context opgezocht of aangereikt wordt (contextgebonden). Kennis heeft een directe relatie met de leefwereldkennis die situationeel bepaald is, maar brengt de leerling of student verder, maakt die wereld groter.

Taaltaken moeten een directere relatie krijgen met de maatschappij en de leefwereld van leerlingen/studenten. De essentie van schrijven is dat het geschrevene gelezen wordt. Schrijven in het onderwijs is nog te veel gestoeld op 'droogzwemmen', schrijven aan de hand van een fictieve opdracht en de leraar die het product leest om het te beoordelen. Bij het schrijven 'voor het echie' zijn doel, functie en effect van het geschrevene geen abstracte grootheden maar concrete werkelijkheid. Schrijven zal dan ook meer een combinatie van lezen en schrijven inhouden: datgene dat gelezen is, wordt verwerkt in een nieuw te schrijven tekst (synthesetekst). Een schrijflijn zal dan ook moeten bestaan uit schrijfopdrachten waarbij het geschrevene in het wordingsproces meermaals gelezen wordt, door de schrijver en de feedbackgever. Tussentijdse feedback geeft een leidraad voor het reviseren van de tekst. Een mooi voorbeeld van een fictieve opdracht met een hoge realiteitswaarde is de 'Smikkelrepen-spaaractie'¹. Maar schrijven in een hybride

¹ De Smikkelrepenspaaractie (Braaksma & Rijlaarsdam) in het kort: op de verpakking van de Smikkelrepen staan punten om te sparen voor twee gratis bioscoopkaartjes. Met tien punten kom je daarvoor in aanmerking. Nog voor de aflooptdatum van de actie zijn er echter geen wikkels met punten meer verkrijgbaar. De leerlingen krijgen nu de opdracht een brief te schrijven met bijgevoegd de acht gespaarde punten en twee wikkels zonder punten en het verzoek te formuleren om toch in aanmerking te komen voor de twee bioscoopkaartjes. De opdracht wordt vervolgd met een lees- en beoordelingsopdracht (het management kiest uit de geschreven brieven de brieven die in

leeromgeving (waarin werkplekleren en 'schools' leren samengaan) is 'echter'. Taaltaken uit de werkelijkheid brengen automatisch de authenticiteit, samenhang, contextrijkheid en complexiteit met zich mee. Een herijking van de plaats en invulling van taalvaardigheidsonderwijs is nodig vanuit het oogpunt van de meertalige context en voor de voorbereiding op het mbo en ho. In het hoger onderwijs is bijvoorbeeld gesignaleerd dat luisteren naar hoorcolleges, en luisteren en tegelijkertijd aantekeningen maken taaltaken zijn waar studenten veel moeite mee blijken te hebben. Deze gecombineerde taken blijven tot nog toe in het v.o. onderbelicht. Samenwerkingsvaardigheden zijn verder onontbeerlijk in een lerende maatschappij, maar vragen veel voorbereiding en oefening (taalperceptie, taalgebruik en taalgedrag). Veel teksten in maatschappelijke of professionele werelden komen tot stand via samenwerkend schrijven. Samenwerkend schrijven wordt in het academische, hoger en middelbaar beroepsonderwijs steeds vaker gevraagd, maar niet geleerd. In het p.o. en het v.o. moet daar meer aandacht voor komen. Behalve het zelf kunnen schrijven van een tekst, hoort ook het samenwerkend schrijven en het geven van feedback, het stellen van de juiste vragen bij het invoeren van feedback en het leren verwerken van ontvangen feedback in volgende tekstversies onderdeel te zijn van de leerdoelen. Geschreven lopende tekst wordt vaak vervangen door infographics, PowerPoint en/of Prezi, posters of filmpjes. De onderliggende denkvaardigheden voor het vervaardigen hiervan (zoals benoemen en thematiseren, hoofd- en bijzaken onderscheiden, temporele of causale relaties onderkennen, structureren van de inhoud, publieksgericht werken) blijven overeind. Daarnaast blijft schrijven een belangrijke vaardigheid in de maatschappij en het vervolgonderwijs. Het sectiebestuur Nederlands van Levende Talen pleit dan ook al geruime tijd voor een doorlopende leerlijn schrijfvaardigheid, die afsluit met een bewijs van verworvenheden in de vorm van een portfolio en een meesterproef. Die afsluiting kan op verschillende manieren vorm krijgen. De mogelijkheid van een schoolexamen schrijfvaardigheid in samenspraak met het hoger beroepsonderwijs en met de inhoudelijke samenwerking en ondersteuning van de universiteiten is wat betreft de sectie Nederlands van Levende Talen nog steeds onderwerp van gesprek.

De maatschappij vraagt verder in toenemende mate om redeneervaardigheden, design thinking, algoritmisch denken (computational thinking). Dit laatste onderwerp is gerelateerd aan digitale geletterdheid. In het licht van een steeds groter wordende diversiteit van taalgebruikssituaties en taalgebruikers wordt het almaar belangrijker dat leerlingen cruciale vaardigheden en concepten verwerven om weerbaar te kunnen functioneren. Die vaardigheden en concepten moeten wendbaar kunnen worden benut in een grote verscheidenheid aan situaties. Naast de individuele ontwikkeling speelt ook hier samenwerking een grote rol. Steeds meer wordt geleerd en gewerkt in netwerken. De rol van effectieve verbale communicatie in lerende organisaties en een lerende samenleving is cruciaal. Social media maken jong ondernemerschap mogelijk. Dat biedt niet alleen de mogelijkheid tot het ontwikkelen van de taalvaardigheid in hybride onderwijsvormen waar cursorisch leren en werkplekleren samengaan, maar geven ook de noodzaak hiervoor aan.

5 Bijdragen aan de digitale geletterdheid

Taalvaardigheidsonderwijs in de 'papieren werkelijkheid' is ook de grondslag voor het lezen van digitale teksten. Het doorzien van de taal- en beeldwerkelijkheid op het internet berust in de kern op dezelfde vaardigheden, maar de specifieke mogelijkheden van het internet vragen om aanvullende leerdoelen. In het oog springend zijn natuurlijk de analyse en beoordeling van interactieve toepassingen van beeld en geluid, en bijbehorend voor de productie, het schrijven en illustreren van webteksten. Het vak Nederlands moet aan deze vaardigheden bijdragen en daarvoor goed ingericht zijn. De eerste signalen dat deze vaardigheden van belang zijn, zijn te bespeuren in de centrale examens van vmbo en mbo, waarin kijk-luistervaardigheden als onderdeel zijn opgenomen. Deze uitwerkingen moeten gebaseerd worden op reflectie over beroepsontwikkeld taalonderwijs en op het gebruik van hypermedia om informatie te vergaren of te presenteren en vervolgens ingebed worden in het curriculum.

Door social media en internet is lezen steeds meer vervlochten geraakt met uiteenlopend beeldmateriaal. Het overstelpend aanbod van talig-visuele informatie vraagt om nieuwe, aanvullende strategieën, die inhoudelijk onderzocht en didactisch vertaald moeten worden. In het vak Nederlands zal dus ook in de toekomst veel aandacht moeten zijn voor het kritisch 'lezen' van en schrijven binnen social media. De informatiestroom neemt toe en daarmee het belang van selecteren en beoordelen van de betrouwbaarheid van bronnen en informatie en tevens het belang van het verantwoord verwerken van informatie in teksten. Vooral ook het

aanmerking komen voor het beperkte aantal nog beschikbare kaartjes) en een observatieopdracht (leren door observeren: de observatoren kijken waar de managers op letten). #n een daaropvolgende les presenteren de observatoren de criteria en de managers lezen de winnende brieven voor, hierbij refererend aan de criteria. Tot slot volgt een herschrijfopdracht. Het is een voorbeeld van een 'complete communicatieve situatie' en een combinatie van taalvaardigheidsonderwijs en taalbeschouwingsonderwijs (metacognitief).

beoordelen van de betrouwbaarheid verdient aparte aandacht: niet alleen om jongeren uit hun informatiebubbel te brengen, en ook weerbaar te maken tegen nepnieuws dat steeds meer wordt ingezet om bedrog te plegen en verwarring te stichten, zelfs tot op de hoogste politieke niveaus. Jongeren duiken dagelijks onder in een online zee van informatie en amusement en ze worden overspoeld door appjes en andere socialmedia-berichten, vaak met linkjes naar filmpjes of websites. Lees- en tekstonderwijs moet leerlingen leren om de meer specifieke, doorgelinkte teksten online te kunnen lezen en op waarde (ten aanzien van het leesdoel en de betrouwbaarheid) te kunnen schatten. Zij moeten het onderscheid leren maken tussen subjectieve, ironische, soms manipulatieve teksten enerzijds en feitelijke, objectieve informatie anderzijds. Dat vraagt om stap voor stap leren (scaffolding) om uiteindelijk zonder hulp of goede voorbeelden de weg naar kwalitatief verantwoorde informatie te vinden en dit in nieuwe situaties zelfstandig toe te passen (transfer). Het lineair lezen van langere (papieren of digitale) artikelen is niet langer vanzelfsprekend voor jongeren, maar moet met oog op vervolgonderwijs en volwaardig burgerschap wel geleerd worden. Kritische leesvaardigheid en kennis van argumentatie, drogredenen en retoriek zullen ook in de toekomst bepalend zijn voor het niveau van het maatschappelijke debat. Voor docenten (en ouders) is hier een taak weggelegd. De enorme hoeveelheid informatie die via beeld en tekst op ons af komt of die we zelf opzoeken, maakt dat we vluchtiger lezen, snel het gevoel hebben dat we belangrijke informatie missen en misschien zelfs een informatieverslaving of 'infobesitas' ontwikkelen. Infobesitas is het resultaat van de angst iets te missen en daardoor buiten de groep te vallen. De taak van het onderwijs (en de ouders) is de jongeren te leren hoe om te gaan met de lawine aan informatieprikkels. Om écht iets te leren is concentratie nodig en moet een leerling in staat zijn de hoeveelheid informatie te beperken en te ordenen. Omgang met de grote hoeveelheid informatie houdt dus niet alleen in dat je je weg erin moet kunnen vinden, maar ook hoe je met de overvloed en de verleidingen omgaat. Ook dit hoort bij online geletterdheid. Voor de voorbereiding op de vervolgstudie is dit van essentieel belang. Dit is overigens niet alleen een taak van docenten Nederlands. Ook het zelf publiceren op internet is een activiteit van veel leerlingen. Zij schrijven steeds meer digitaal, via media. Het vrijwel onontgonnen terrein van schrijven voor het web, bijvoorbeeld blogteksten en teksten met hyperlinks, hoort in het onderwijs aan bod te komen.

Besluit

Het vak taal/Nederlands draagt bij aan persoonlijkheidsvorming (taal en identiteit), burgerschapsvorming en wereldburgerschap, en (multi)culturele vorming. Taal is een onlosmakelijk onderdeel van de identiteit van mensen, een cultuurdrager en een instrument van leren, van informatieoverdracht en van communiceren. Het vak taal/Nederlands kent een doorlopende leerlijn met de interne opbouw van het vak (van peuter tot student), maar het vraagt ook om de uitwerking van doelen voor en inhouden van andere vakken en leergebieden. Daartoe is afstemming en een goede samenwerking noodzakelijk in de gemeenschappelijke delen of aspecten met de andere taalvakken, met de vakken waarbij Nederlands de instructietaal is en met de aanpalende leergebieden van Kunst & Cultuur, Burgerschap, Mens & Maatschappijvakken en Digitale geletterdheid om vakoverstijgende leerdoelen te benoemen en te concretiseren. In de doorlopende leerlijn vragen we aandacht voor een leerlijn die vertrekt vanuit gemeenschappelijke uitgangspunten, zodat er geen drempels ontstaan bij overgangen (van vve naar p.o. naar v.o.) of overstappen (van vmbo naar havo; van eentalig onderwijs naar tweetalig onderwijs en vice versa). Een concreet uitgewerkt taalbeleid in school en opleiding is hiervoor onmisbaar en onontkoombaar.

Ton Hendrix en Wilma van der Westen
Utrecht, Nijmegen en Leiden, 8 januari 2018

Nabericht

Het SBN bereidt een speciale uitgave voor met uitwerkingen en voorbeelden van (onderdelen van) zijn visie en/of de toekomst van het vak taal/Nederlands met als doel om de noodzaak en de richting van een herziening van het vak te benadrukken, om die te concretiseren en te illustreren met praktijkvoorbeelden en om in het onderwijsveld, vooral bij taalleraren zelf, enthousiasme en draagvlak voor deze curriculumherziening te creëren.

Bijlage 1 Meer weten?

Onderstaande lijst dient als handreiking voor leden van het docentenontwikkelteam die zich willen inlezen op onderdelen van het visiestuk. Per onderwerp is een verwijzing naar enkele metadocumenten en/of voorbeelden van praktische uitwerkingen opgenomen die sporen met onze visie.

Over:	Meer lezen:
Curriculumontwikkeling (Nederlands)	<p>Van Gelderen, A. & Van Schooten, E. (2011). <i>Taalonderwijs; een kwestie van ontkavelen</i>. Rotterdam: Rotterdam University Press.</p> <p>Oosterloo, A. (2012). Vanzelfsprekend meertalig. Naar meertaligheid in het leerplan. Deel 1. <i>Tijdschrift Taal</i>, 3:5, pp. 14-24.</p>
Visie op onderwijs Nederlands	<p>Algemeen Secretariaat Nederlandse Taalunie (2017), <i>Iedereen taalcompetent! Visie op de rol, de positie en de inhoud van het Nederlands in de 21ste eeuw</i>. Den Haag: Nederlandse Taalunie.</p> <p>Netwerk Didactiek Nederlands. <i>Visietekst</i>. http://www.netdidned.be/activiteiten.html#NDNVISIETEKST</p> <p>Sectiebestuur Nederlands van Levende Talen (2015). <i>Het vak Nederlands in het (voortgezet) onderwijs van 2032. Reactie op het voorstel van het Platform Onderwijs 2032, gevolgd door de visie van het sectiebestuur Nederlands van de Vereniging van Leraren in de Levende Talen</i>.</p> <p>Meesterschapsteams Nederlands (2016). Manifest Nederlands op school</p> <p>Website Onderzoeksteam Innovatief Taal, Literatuur- en Kunstonderwijs www.rtle.nl</p>
Tweedetaalverwerking in het primair onderwijs	<p>Kurvers, J. et al. (2013). <i>Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs</i>. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.</p>
Digitale geletterdheid	<p>Handboek Digitale Geletterdheid, verschenen op 24 november 2017. Dit handboek laat zien welke wetenschappelijke inzichten en goede voorbeelden er al zijn in het basis- en voortgezet onderwijs.</p>
Taalvaardigheids-onderwijs	<p>Primair onderwijs: Paus, Harry (red.) Sylvia Bacchini, Rikky Dekkers, Dory Hofstede, Casper Markesteijn, Hans Meijer, Theo Pullens, (2014), <i>Portaal, Praktische taaldidactiek voor het basisonderwijs</i>. Bussum: Coutinho.</p> <p>Bouwstenen leerplan jonge kind: http://jongekind.slo.nl/Paginas/bouwstenen-leerplan-jonge-kind.aspx http://jongekind.slo.nl/SiteCollectionDocuments/Inhoudskaart_PO_Taal_Fase1-versie1.0%2810-03-2017%29.pdf http://jongekind.slo.nl/SiteCollectionDocuments/Inhoudskaart_PO_DigitaleGeletterdheid_Fase1-versie1.0%2810-03-2017%29.pdf</p> <p>De (ondersteunende) rol van taal(onderwijs) in: http://jongekind.slo.nl/SiteCollectionDocuments/Inhoudskaart_PO_Sociaal-emotioneel_Fase1-versie1.0%2810-03-2017%29.pdf http://jongekind.slo.nl/SiteCollectionDocuments/Inhoudskaart_PO_Oric3%abntatieOpJezelfEnDeWereld_Fase1-versie1.0%2810-03-2017%29.pdf http://jongekind.slo.nl/SiteCollectionDocuments/Inhoudskaart_PO_KunstzinnigeOri%c3%abntatie_Fase1-versie1.0%2810-03-2017%29.pdf</p> <p>Stoep, J. & Bruggink, M. (2016). <i>GAS Geven: Doelgericht werken aan taal en lezen in Passend Onderwijs</i>. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.</p> <p>Van Gelderen, A. en Van Schooten, E. (2011). <i>Taalonderwijs; een kwestie van ontkavelen</i>. Rotterdam: Rotterdam University Press.</p>

	<p>Tekstbegrip:</p> <ul style="list-style-type: none"> Isabel L. Beck and Margaret G. McKeown (2006). <i>Improving Comprehension with Questioning the Author: A Fresh and Expanded View of a Powerful Approach. Theory and Practice.</i> Peter van Lint (1973), Wat mot die goser van me. In: <i>Levende Talen</i> 297, 178-191.
Taalontwikkeling binnen hybride leeromgevingen	<p>Zitter, I. & Hoeve, A. (2012). <i>Hybride leeromgevingen: Het verweven van leer- en werkprocessen.</i> Utrecht: ECBO Inclusief drie praktijkvoorbeelden. http://ecbo.nl/25102016/wp-content/uploads/2016/12/ecbo-12-144-Hybride-leeromgevingen-OECD-publicatie.pdf</p> <p>Ook: Filmpje De Waterfabriek https://www.youtube.com/watch?v=6J-Mkv6ls1w (korte versie) of https://www</p>
Spreek- en gespreksvaardigheid	<p>Gelderen, A. van & Oostdam, R., (1994), <i>Mondelinge taalvaardigheid Nederlands: referaat, debat en discussie in de bovenbouw van havo en vwo.</i> Bussum: Coutinho.</p>
Schrijfvaardigheid	<p>Nederlandse Taalunie (2015). <i>Schrijfonderwijs in de schijnwerpers; Naar een betere schrijfvaardigheid van Nederlandse en Vlaamse leerlingen.</i> Den Haag: Nederlandse Taalunie.</p> <p>Drie vormen van feedback: Westen, W. van der (2012). Al het goede in drieën: naar taalontwikkende feedback op schrijfproducten in het hoger onderwijs. In A. Mottart & S. Vanhooren (red.), <i>Zesentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands</i> (pp. 109-114). Gent: Academia Press. (Het principe van de drie vormen van feedback is ook toepasbaar in p.o. en v.o.)</p> <p>Rijlaarsdam, G. & Braaksma, M. (2005). Observerend leren. Een kernactiviteit in taalvaardigheidsonderwijs. Deel 2: praktijkvoorbeelden. <i>Levende Talen Tijdschrift</i>, 6:4, pp. 21-28.</p>
Lees- en literatuuronderwijs	<p>Pratenoverromanfragmenten.nl</p> <p>Voorbeeld van literatuuronderwijs in bovenbouw v.o. vanuit een meertalige context:</p> <ul style="list-style-type: none"> Severing, R. et al. (2006). <i>Kadans. Literaire ontwikkeling en literaire begrippen.</i> Curaçao: Fundashon pa Planificashon di Idioma. Severing, R. et al. (2006). <i>Kadans. Literatuurgeschiedenis.</i> Curaçao: Fundashon pa Planificashon di Idioma. <p>Literatuuronderwijs en creatief schrijven:</p> <ul style="list-style-type: none"> Janssen, T. & H. van den Bergh (2010). Het effect van creatief schrijven op het lezen van korte verhalen. In: <i>Levende Talen Tijdschrift</i> 1, p. 3-15. Witte, T., Mantingh, E. & van Hertem, M. (2017). Doodtij in de delta: stand en toekomst van het Nederlandse literatuuronderwijs. In: <i>Spiegel der Letteren</i> (in druk) – kopij op aanvraag beschikbaar Witte, T. (2008). <i>Het oog van de meester. Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs.</i> Delft: Eburon. Lezen voor de lijst 12-15 en 15-19, zie ook de informatie voor docenten- en leerlingen voor enkele (globale) achtergronden Slings, H. (2007). Het waarom en hoe van historisch literatuuronderwijs. In: H. Goosen (red.). <i>Forum of arena: opvattingen over literatuuronderwijs. Een stand van zaken in 2007. VON-cahier 1.</i> Verkregen op 10-09-2012 http://www.voncahier.nl/von-cahier-1 Zie ook literatuurgeschiedenis.nl, de reeks Tekst in Context, lesplannen middeleeuwse literatuur en LitLab

<p>Taalkundige kennis en taalkunde</p>	<p>Jansen, M., Van der Sijs, N., Van der Gucht, F. en De Caluwe, J. (2017), <i>Atlas van de Nederlandse Taal</i> – (editie Nederland). Tielt: Lannoo</p> <p>De speelse aanpak van kijken naar taal, denken over taal en taalgebruik zoals in:</p> <ul style="list-style-type: none"> • (Onderdelen van) Van Dort – Slijper, M.K. et al. (1976). <i>Je weet niet wat je weet</i>. Moderne taalkunde voor het eerste leerjaar MAVO, HAVO en VWO. Culemborg: Tjeenk Willink/Noorduijn. • Van Leeuwen, J. (z.j.), <i>Waarom een buitenboordmotor eenzaam is</i>. Brugge: Die Keure. <p>Retorica Braet, T. (2011). <i>Retorische kritiek - Hoe beoordeel je overtuigingskracht?</i> Amsterdam: Boom.</p> <p>Jansen, C. (2016). Taal- en communicatieonderwijs in beweging. In: <i>Internationale Neerlandistiek</i>, 54 (2), 157-146</p>
<p>Interculturele en meertalige taalcompetenties</p>	<p>Hoffman, E. (2013). <i>Interculturele gespreksvoering, theorie en praktijk van het topoi-model</i>. Houten: Bohn, Stafleu, Van Lochem.</p> <p>Ook: http://www.jso.nl/wp-content/uploads/kennisbank-topoi-model_def1.pdf</p>
<p>Taal in de vakken</p>	<p>Westen, W. van der (2013). Taalgericht vakonderwijs & taalontwikkelen lesgeven: identiek of verschillend? In A. Mottart & S. Vanhooren (red.), <i>Zevenentwintigste Conferentie Onderwijs Nederlands</i> (pp. 166-171). Gent: Academia Press.</p> <p>Hayer, M. & Meestringa, T. (2015). <i>Handboek taalgericht vakonderwijs</i>. Bussum: Coutinho. (3de druk)</p>
<p>Vervolgonderwijs</p> <p>Middelbaar beroepsonderwijs:</p> <p>Hoger Onderwijs:</p>	<p>Hendrix, T., T. Hovens, A. Kappers (red.) 2012, <i>Taalonderwijs in het mbo – Ontwikkelingen, problemen en oplossingen</i>. Amsterdam? Utrecht: Levende Talen.</p> <p>Bolle, T., Taal in het mbo: een vak apart? Uitdagingen voor de docent Nederlands in het beroepsonderwijs. <i>Levende Talen Magazine</i> 2010/6, p. 23-26.</p> <p>Bolle, T. & Van Melis, I. (2017). <i>Taalbewust beroepsonderwijs</i>. Bussum: Coutinho.</p> <p>Bonset, H. en H. de Vries (2009). <i>Talige startcompetenties hoger onderwijs</i>. Enschede: SLO.</p> <p>Herelixka, C. & S. Verhulst (2014). <i>Nederlands in het hoger onderwijs: een verkennende literatuurstudie naar taalvaardigheid en taalbeleid</i>. Den Haag: Nederlandse Taalunie.</p> <p>Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (2015). <i>Vaart met taalvaardigheid. Nederlands in het hoger onderwijs. Adviesrapport</i>. Den Haag: Taalunie.</p> <p>Raad voor de Nederlandse taal en Letteren (2016), <i>Nederlands als taal van Wetenschap en Hoger Onderwijs</i>. Den Haag: Nederlandse Taalunie</p> <p>Werkgroep Vakinhoudelijke aansluiting vo-hbo Nederlands/communicatie (2016). <i>Vo-hbo: dat is andere taal! Naar een doorlopende leerlijn taalvaardigheid Nederlands in de regio Rotterdam</i>. Rotterdam: Aansluiting Voortgezet Onderwijs – Rotterdamse Hogescholen.</p>

Bijlage 2 Verantwoording

Dit visiestuk is in opdracht van het SBN geschreven door Ton Hendrix en Wilma van der Westen. De inhoud borduurt voort op het visiestuk van het SBN uit 2015. In twee rondes hebben de bestuursleden, enkele leden van de vakvereniging en enkele relaties die benaderd zijn met het verzoek tot kritisch meelesen (de klankbordgroep) feedback geleverd. Tot slot is door Levende Talen een ledenraadpleging georganiseerd.

Sectiebestuur Nederlands van Levende Talen (dd. 1 december 2017)

Wilma van der Westen	voorzitter	Nt2 / taalbeleid hoger onderwijs
Ton Hendrix	secretaris	ex-toetsdeskundige Cito
Christine Brackmann	penningmeester	leraar Nederlands, vwo
Hans Goosen	lid	ex-lerarenopleider/vakdidacticus
Fonnie Haverkort	lid	leraar Nederlands, vmbo
Hanneke Gerits	lid	leraar Nederlands, havo /vwo
Merlijn Draaisma	lid	leraar Nederlands internationale school
Gert Rijlaarsdam	lid	hoogleraar
Nyncke Havelaar	aspirant lid	leraar Nederlands internationale school

Klankbordgroep (bestuursleden, leden en relaties van Levende Talen)

Paula Bosch	oud-voorzitter SBN, Nt2
Klaas Heemskerck	oud-voorzitter SBN, leraar Nederlands gymnasium
Margot de Wit	oud-voorzitter SBN, leraar Nederlands havo/vwo
Patrick Rooijackers	leraar Nederlands havo/vwo
Twan Robben	leraar Nederlands, op Saba
Fonnie Haverkort	leraar Nederlands, vmbo
Hanneke Gerits	leraar Nederlands, havo, vwo
Hans Goosen	ex-lerarenopleider/vakdidacticus
Christine Brackmann	leraar Nederlands, vwo
Roland de Bonth	leraar Nederlands havo, vwo
Sven Kruizinga	leraar Nederlands gymnasium
Marita Veldt	leerkracht basisonderwijs
Renée Hoekema	docent Nederlands hbo
Bas van Eerd	projectleider Taalbeleid / docent Nederlands / Nt2 hbo
Merlijn Draaisma	leraar Nederlands internationale school
Nyncke Havelaar	leraar Nederlands internationale school
Helge Bonset	hoofdredacteur Levende Talen Tijdschrift
Rick de Graaff	hoogleraar didactiek van de vreemde talen
Gert Rijlaarsdam	hoogleraar
Carlijn Pereira	Taalunie
Steven Vanhooren	Taalunie
Amos van Gelderen	lector Taalverwerving en taalontwikkeling / senior onderzoeker
Jetske Woudstra	beleidsadviseur strategie en onderwijs MBO Raad
Marijke van Huijstee	projectleider Taal en rekenen mbo
Martin Voorhorst	leraar Nederlands / expertlid Nederlands examinering mbo
Marjon Sanders	beleidsadviseur mbo
Folkert Kuiken	hoogleraar Nederlands als tweede taal en meertaligheid
Carl Brüsewitz	ex-lerarenopleider Nederlands/hoofdredacteur kennistoets Nederlands
Peter Arno Coppen	hoogleraar vakdidactiek, lid Meesterschapsteams
Erwin Mantingh	lerarenopleider en vakdidacticus, lid Meesterschapsteams
Theo Witte	lerarenopleider en vakdidacticus, lid Meesterschapsteams

Ledenraadpleging

Op 24 november 2017 is een conceptversie van het visiedocument voorgelegd aan de extra ingelaste ALV van Levende Talen. Op dezelfde tijd vond de jaarlijkse tweedaagse HSN Conferentie Nederlands plaats, waardoor niet ieder geïnteresseerd lid in staat was naar de ALV in Utrecht te komen. Leden die dit hebben gemeld, zijn in staat gesteld per mail te reageren.

Bijlage 3 Literatuur

Deze lijst bestaat uit enkele kaderende referenties van de visie van SBN.

Aalsvoort, M. van der (2016), *Vensters op vakontwikkeling – De betwiste invoering van taalkunde in het examenprogramma Nederlands havo/vwo (1988-2008)*. Nijmegen: Proefschrift Radboud Universiteit.

Algemeen Secretariaat Nederlandse Taalunie (2017), *Iedereen taalcompetent! Visie op de rol, de positie en de inhoud van het Nederlands in de 21ste eeuw*.

Bezemer, J. (2003). *Dealing with multilingualism in education. A case study of a Dutch primary school classroom*. Amsterdam: Aksant.

Bolle, T., Taal in het mbo: een vak apart? Uitdagingen voor de docent Nederlands in het beroepsonderwijs. *Levende Talen Magazine* 2010/6, p. 23-26

Bolle, T., Taalcoaches werken aan taalbeleid. Op weg naar de examens | Nederlands in het mbo. *Levende Talen Magazine* 2013/1, p. 16-19

Bonset, H. en H. de Vries (2009). *Talige startcompetenties hoger onderwijs*. Enschede: SLO.

Eindadvies Ons onderwijs 2032 (2016),
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2016/01/23/eindadvies-platform-onderwijs2032-ons-onderwijs2032> (5 november 2017)

Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen (2008). *Over de drempels met taal en rekenen. Hoofdrapportage*. Enschede: SLO.

Expertgroep Doorlopende leerlijnen Taal en Rekenen (2009), *Een nadere beschouwing. Over de drempels met Taal en Rekenen*. Enschede: SLO

Hendrix, T., T. Hovens, A. Kappers (red.) 2012, *Taalonderwijs in het mbo – Ontwikkelingen, problemen en oplossingen*. Utrecht: Levende Talen.

Herelixa, C. & S. Verhulst (2014). *Nederlands in het hoger onderwijs: een verkennende literatuurstudie naar taalvaardigheid en taalbeleid*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Mariëtte Hoogeveen (2012). *Writing with peer response using genre knowledge. A classroom intervention study*. Thesis University of Twente, Enschede. ISBN 978 90 365 3489 5, 178 blz.

Hulshof, H., Kwakernaak, E. & Wilhelm, F. (2015). *Geschiedenis van het talenonderwijs in Nederland; Onderwijs in de moderne talen van 1500 tot heden*. Groningen: Uitgeverij Passage

Kamerbrief Vervolgproces curriculumherziening primair en voortgezet onderwijs. Tweede Kamer, vergaderjaar 2016–2017, 31 293, nr. 376, 7 juli 2017.
https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2017Z10143&did=2017D21073 (7 november 2017)

Meesterschapsteams (2016). *Manifest Nederlands op school*. <https://vakdidactiekgw.nl/wpcontent/uploads/2016/01/Manifest-Nederlands-op-School.pdf>

Prenger, J. (2005). *Taal telt!: Een onderzoek naar de rol van taalvaardigheid en tekstbegrip in het realistisch wiskundeonderwijs*. (Proefschrift). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen

Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (2015). *Vaart met taalvaardigheid. Nederlands in het hoger onderwijs. Adviesrapport*. Den Haag: Taalunie.

http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/NTU14P475%20-%20Rapport%20Raadsadvies_website.pdf (5 november 2017)

Nederlandse Taalunie (2015). *Schrijfonderwijs in de schijnwerpers; Naar een betere schrijfvaardigheid van Nederlandse en Vlaamse leerlingen*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Netwerk Didactiek Nederlands. *Visietekst*. <http://www.netdidned.be/activiteiten.html#NDNVISIETEKST> (11 november 2017)

Platformonderwijs2032, Hoofdlijnadvies: een voorstel. <http://onsonderwijs2032.nl/wp-content/uploads/2015/09/Hoofdlijn-advies-Een-voorstel-Onderwijs2032.pdf> (5 november 2017)

Raad voor de Nederlandse taal en Letteren (2016), *Nederlands als taal van Wetenschap en Hoger Onderwijs*. Den Haag: Nederlandse Taalunie. http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/NTU16P302%20-%20Rapport%20Nederlands%20als%20taal%20van%20wetenschap%20en%20wetenschappelijk%20onderwijs_4_web.pdf (5 november 2017)

Rooijackers, P, W. van der Westen, J. Graus (red.) (2009), *Taal Centraal: taalbeleid in het Nederlandse en Vlaamse onderwijs*. Naarden: Levende Talen.

Sectiebestuur Nederlands van Levende Talen (2015). *Het vak Nederlands in het (voortgezet) onderwijs van 2032. Reactie op het voorstel van het Platform Onderwijs 2032, gevolgd door de visie van het sectiebestuur Nederlands van de Vereniging van Leraren in de Levende Talen*.

<https://nederlands.levendetalen.nl/2016/01/19/reactie-sbn-levende-talen-op-onderwijs-2032/> (5 november 2017)

Sectiebestuur Nederlands van Levende Talen (2017). Reactie op het vertrouwelijke document van de Coördinatiegroep (CG) met als titel "Concept Herziening van het curriculum in het primair en voortgezet onderwijs. Geactualiseerd plan van aanpak met voorstellen n.a.v. het AO van 20 april jl." (Opvraagbaar)

Silfhout, G. van (2014). *Fun to read or easy to understand? Establishing effective text features for educational texts on the basis of processing and comprehension research*. (Proefschrift). Utrecht: LOT. ISBN 978 946093 150 5, 223 blz.

SLO (2017). *Nederlands-Vakspecifieke trendanalyse*. Enschede: SLO.

SLO (2007). *Concretisering van de kerndoelen Nederlands. Kerndoelen voor de onderbouw VO*. Enschede: SLO.

Taalcanon.nl

Welie, C. (2017). *Individual Differences in Reading Comprehension. A Componential Approach to Eighth Graders' Expository Text Comprehension*. (Proefschrift). Amsterdam: UvA.